

jana protireformacija v dolenski prafari Škocjan, koder je bil med 1585 in 1589 za predikanta Jurij Dalmatin, odvetniške pravice in pravico prezentacije župnika pa je imel mogočni protestant Krištof Turjaški, ki se je tako dolgo upiral odsloviti predikanta in umestiti katoliškega duhovnika, dokler ga ni k temu prisilila reformacijska komisija. **Luigi Tavano** je govoril o specifičnih vprašanjih katoliške prenovne na Goriškem (marginalen vpliv reformacije, bipolarno romansko ter nemško-slovensko versko življenje, zamotani odnosi z oglejskim patriarhatom), zlasti v luči prihoda cerkvenih redov pretežno v Gorico od konca 16. stoletja dalje.

Ljubljanski del mednarodnega simpozija o protireformaciji in katoliški obnovi v Notranji Avstriji je uspel problematizirati nekatere pomembne slovenske historične stereotipe, tako klasično literarnozgodovinsko oceno celotnega obdobja in vlogo Tomaža Hrena v njem, kar se zdi njegov najpomembnejši dosežek. Po drugi strani je obravnaval tudi teme, ki so posredno zanimive za nekatera vprašanja slovenske zgodovine, in takšne – pri tem mislim na Grothausovo – ki bi utegnile z dobrim zgledom vplivati na preučevanje zgodnjebaročnih (in drugih!) mentalitet v naši historiografiji.

Janez Šumrada

MEDNARODNI SIMPOZIJ »DUNAJ IN SLOVENCİ«

Ljubljana, 18.–20. junij 1992

Dunaj, državna prestolnica večini Slovencev do leta 1918 – koroškim Slovincem pa še danes, mesto, ki je in še vedno privablja številne, da bi se izpopolnili v izobrazbi in uspeli v velikem svetu, je premalo prisotno v naši zavesti kot mesto, ki je odločilno vplivalo na razvoj slovenskega prostora v avstrijski dobi in na oblikovanje mnogih Slovencev, ki so bili na tak ali drugačen način povezani z njim. Marsikaj o njem in zlasti o Slovencih, ki so tam krajši ali daljši čas živeli, smo slišali na dvodnevem simpoziju (tretji dan je bil namenjen ogledu Ljubljane in okolice za goste z Dunaja). Potekal je v veliki magistratni dvorani, kjer so bile na sejah občinskega sveta od srede prejšnjega stoletja izrečene marsikatero pikre besede na njegov rovaš, bolje rečeno, na rovaš takratne dunajske politike. Idejo za znanstveno srečanje je dal koroški rojak, več kot trideset let tudi Dunajčan in od nedavnega tudi Ljublančan Feliks Bister, vodja ljubljanske izpostave Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju. Pri pripravah sta sodelovali Zveza zgodovinskih društev Slovenije, ki je oblikovala program simpozija (koordinator Darja Mihelič) in Slovenska izseljenska matica, ki je skrbela za tekoči potek srečanja (Nives Sulič). Omogočili pa so ga Avstrijsko ministrstvo za znanost na Dunaju, Ministrstvo za znanost in tehnologijo v Ljubljani, kulturni oddelek mesta Dunaj in mesto Ljubljana. Na začetku sta ga pozdravila ljubljanski župan Jože Strgar in predsednik Slovenske izseljenske matice Mirko Jurak, Feliks Bister pa je prebral pismo referenta za znanost mesta Dunaj Huberta Ehalta, ki se simpozija ni mogel udeležiti.

Največje število referatov in diskusijskih prispevkov je bilo v t. i. zgodovinskem sklopu, ki je zajel čas od 14. stoletja do današnjih dni, s poudarkom na devetnajstem in na prelomu v dvajseto stoletje do leta 1918; le en referat je segel v čas po tem letu. Klasični filolog **P. Simoniti** je govoril o kulturno-zgodovinskem vidiku pomena Dunaja za Slovence od 14. do 16. stoletja. Odločujoče za prihajanje Slovencev oziroma 'rojakov' (izraz, ki naj bi bil po mnenju referenta ustrežnejši za ljudi, ki so čutili le deželno pripadnost) na Dunaj, je bila ustanovitev univerze leta 1365, ki je omogočila pripadnikom nižjih slojev vzpon v družbi. Naše ljudi najdemo med študenti in profesorji, v visoki cerkveni hierarhiji, v diplomaciji (npr. Žigo Herbersteina, ki je Evropi odkril Rusijo), v kulturnih krogih (zlasti v dobi renesanse v 16. stoletju), med tiskarji itd. O Dunaju kot univerzitetnem središču za čas od ustanovitve univerze do konca 16. stoletja je referiral zgodovinar in arhivar **A. Ožinger**. Podrobno je opisal organiziranost Rudolfinuma in njegovo vlogo za slovenski prostor. Dijaki, ki so prihajali iz naših krajev, so morali imeti osnovno izobrazbo, kar kaže na močno mrežo verskih in mestnih šol. V obravnavanem obdobju so predstavljali 23,7% (!) vseh študentov na dunajski univerzi. Referent je govoril tudi o njihovih imenih in priimkih ter socialnem izvoru (večina je bila kmečkega stanu), o njihovem materialnem položaju (prošajenje študentov na poti domov ali na Dunaj ni bilo sramotno ali prepovedano), hkrati pa opozoril, da »nacionalnih« sporov med študenti na univerzi ni bilo in da so imeli na Dunaju stik z Evropo in svetom. **J. Prunk** je s svojim referatom segel že v konec 18. in v 19. stoletje. Označil ga je kot vzpodbudo za znanstveno raziskovanje s tezo, da je imel Dunaj velik vpliv na Slovence v obravnavanem času do leta 1918, ne samo kot univerzitetno središče, ampak je vplival tudi na razvoj slovenskega narodnega gibanja. Ocenil je, da je bil Dunaj za Slovence produktiven in pozitiven. Prek njega so se širile narodne preporodne ideje (zlasti Čehov), velik je bil njegov vpliv na slovenski narodni program (1848), v drugi polovici stoletja so se iz njega širile politične ideje itd. Referent je omenil pomen preorientacije slovenskega narodnega gibanja na prelomu v dvajseto stoletje k jugoslovanski opciji, ki so jo izvedli v dunajskem civilizacijskem krogu vzgojeni Slovenci.

Podrobneje o pomenu Dunaja za slovenski politični razvoj in o veljavi slovenske politike v cesarskem mestu je spregovoril koroški rojak, hkrati Dunajčan, **W. Lukan**. Ponovno je opozoril na pomen leta 1848, ko so Slovenci lahko izražali svoje politične in druge interese. Dunaj je bil tedaj središče slovenskega političnega dogajanja. Prelomna je bila uvedba decembrske ustave 1867, ki je dala osnove za razvoj Slovencev. To mesto je bilo tudi izhodišče mnogih političnih gibanj, ki so našle svoj odmev tudi pri nas in so bila bolj ali manj pod vplivom Dunaja (socialistično, katoliško politično gibanje itd.). Glede vloge slovenskih politikov na Dunaju in njihovega doprinosa slovenskemu narodu, tj. uveljavitev koristi zanj v državnem zboru, je referent orisal razpon od politike manjših zahtev do uveljavljanja pomena katoliških poslancev, tj. od Tomana do Korošca. O življenju slovenskih študentov v avstrijski prestolnici na prelomu v naše stoletje je referiral **P. Vodopivec**. Kar 2/3 Slovencev, ki so se odločili za visokošolski študij, je drgnilo klopi dunajskih fakultet. Njihovo število se je povzpelo od 600 (1900) do 920 (1913), med njimi najdemo tudi prve visokošolke (medicina). Študenti so bili del slovenske izobraženske kolonije v tem mestu, saj so mnogi tam delujoči pomagali mladim kot mentorji in meceni. Referent je govoril o njihovi razpetosti med domačijo in središčem cesarstva, o stroških bivanja, družabnem življenju, akademskih društvih (ki so zajela le manjši del študentov) itd. Mnogim je bil Dunaj na začetku okno v svet, ob zaključku študija pa že premajhen in ovirajoč. Na časopise in strokovna glasila kot pomembne vire za spoznavanje odnosa Slovenci : Dunaj sta opozorila **O. Janša-Zorn** in **V. Rajšp**. Prva je analizirala dunajski historični glasili *Archiv* in *Taschenbuch* za čas prve polovice 19. stoletja z ozirom na slovenske dežele in ljudi. Ugotovila je, da so bili oboji dobro zastopani v obeh glasilih, čeprav so bile razprave romantično obarvane s poudarkom na srednjem veku. To še nista bili pravi historični glasili, vendar večdisciplinarno zastavljeni, objavljali sta številne vire, čeprav s pomanjkanjem pravega kritičnega komentarja. **V. Rajšp** je zbral odmeve o slovenskem prostoru in o dogajanjih v njem ter o sodelovanju Slovencev pri osrednjih dunajskih glasilih *Vaterland* in *Neue Freie Presse* na prelomu v sedemdeseta leta 19. stoletja. Ugotovil je, da sta bili glasili pomemben informator o Slovincih doma in v tujini. V novejši čas je posegel **J. Stergar**, ki je nanizal nekaj tez o odnosu koroški Slovenci : Dunaj od leta 1918 do danes. Danes živi na Dunaju okoli 500 koroških Slovencev med 1000 Slovinci (v mestu) oz. 1500 (vključujoč tudi okolico). Opozoril je na nekatera manj poznana dejstva o delovanju rojakov iz Koroške na Dunaju v znanstvenem, kulturnem in političnem življenju, v mestu, kjer so se sprejemale marsikatero – za bivšo Jugoslavijo in Slovence – odločujoče zadeve, vključno z manjšinsko zakonodajo. Žal pa je odpadlo predavanje **K. Sturm-Schnabl** z naslovom *Slovenski Dunaj v preteklosti*.

Diskusijski prispevki so dopolnjevali nekatere trditve referentov – pravih polemičnih sočanj ni bilo – in izražali še dodatne vidike pogleda na Dunaj in Slovence v njem. **V. Melik** je razvil misel o treh Dunajih pred letom 1918: o cesarskem oz. vladnem Dunaju s svojo politiko, o mestu študentov in kulture, ki je omogočalo stik z Evropo, in o Dunaju, ki je bil sedež nemškega nacionalizma. **F. Bister** je bil za korak in bodočnost in sicer, da se na osnovi zgodovinske refleksije uperi pogled tudi v današnji in jutrišnji Dunaj in da se dajo impulzi za bodoče sodelovanje med Avstrijo (Dunajem) in Slovenijo (Ljubljano) – tudi na znanstvenem področju. Ne gre za vzpostavljanje stikov (referati so pokazali, da so bili ti stiki v zgodovini močni, zlasti v času pred letom 1918), ampak tudi za vzpodbude in pomoč Avstrijcem za poglobljanje študij o preteklosti in bodočnosti medsebojnih odnosov. Po mnenju **P. Vodopivca** je bilo več podob tega mesta, med njimi so eno ustvarjali Slovenci, ki so se tam izobrazili in ostali, ker jim je nudilo več možnosti za delo (zlasti naravoslovci). Opozoril je tudi na druge študijske centre, ki so vplivali na Slovence (npr. v Franciji). O nelepi podobi Dunaja v 16. stoletju je razmišljal **V. Simoniti**, zlasti v očeh deželnih stanov, ki jim niso bile povšeči njegove centralistične težnje (npr. o vojaških nastanitvah je odločal Dunaj itd.). **F. Gestrin** se je navezal na misli predhodnega diskutanta in poudaril, da je plemstvo šele razvijalo deželno zavest; vzrok nesoglasij pa je bilo nasprotovanje med protestantskim plemstvom in katoliškim vladarjem. Opozoril je tudi na slovenske študente na italijanskih univerzah in na vse tiste, ki so študirali, pa niso končali študija in so se porazgubili po raznih službah izven slovenskih dežel. **V. Melika** je zanimala primerjava med številom študentov na dunajski univerzi, npr. v 15. in 16. stoletju in v 19. stoletju. **A. Ožinger** je postavil tezo, da jih v 19. stoletju relativno ni bilo več kot v 16. stoletju. **P. Simoniti** se je dotaknil tudi razmerja med humanizmom in protestantizmom z mislijo, da so ljudje, ki so študirali in delali kariero, bili nekaj drugega od plemstva, ki se je zadovoljivo s prepričanjem, da jim znanje jezika zadostuje. **F. Kresal** je opozoril na gospodarski moment, tj. vlogo dunajskega kapitala in odnosa do gospodarstva v slovenskem prostoru, tako v avstrijski dobi kot tudi med obema svetovnima vojnama, **S. Granda** pa tudi na vlogo *Wiener Bank Vereina* v naših krajih. Slednji je omenil tudi številne uradnike, duhovnike, redovnike, advokate, profesorje itd. slovenskega rodu, ki so delali na Dunaju; mnogi med njimi so ostali v tem mestu zaradi ženitev in podobno. Ker so se v zvezi z Dunajem omenjali številni posamezniki, je na vlogo Antona Fistra (1848) opozoril **F. Rozman**.

Simpozij je bil zamišljen kot večdisciplinarno srečanje, zato so bili nanj povabljeni tudi nezgodovinarji in literarni ustvarjalci ter umetniki. Študentka etnologije **Polona Šega** je orisala vlogo

slovenskih kostanjarjev na Dunaju do današnjih dni. Prispevali so k t. i. dunajski folklori in so del slovenske ekonomske emigracije v tem mestu.

Umetnostnozgodovinski sklop je uvedel **E. Cevc** z razmišljanjem o vprašanju: kaj je Dunaj dal slovenski umetnosti in kaj Slovenci Dunaju do preloma v 20. stoletje. S Plečnikom in njegovim uresničevanjem t. i. teorije o oblačenju v stavbni umetnosti (osnova je enaka — spreminja se le forma), je na primeru Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani govoril **D. Prelovšek**. Plečnika je od mizarskega vajenca do arhitekta vzgojil ravno Dunaj. **M. Pozzetto**, ki se je označil za Ljubljanceva v diaspori, nam je približal svet Fabianija in kraške stavbne umetnosti. Referat **B. Podrecca** z naslovom *Izpoved in mednarodna vloga slovenskega doprinosna na področju dunajske arhitekture v 20. stoletju* je odpadel. V diskusiji (**I. Mislej**, **M. Pozzetto**) so bili izpostavljeni tudi nekateri drugi — na Dunaju izsolani — Slovenci, ki jih je zaneslo v širni svet (npr. arhitekt in urbanist Ivan Jager).

Dunaj in literarni ustvarjalci je bil naslednji sklop predavanj, kjer smo slišali prispevke **S. Frasa** o Cankarjevem življenju na Dunaju (referent je na začetku petdesetih let zbral vrsto pričevanj Cankarjevih sodobnikov na Dunaju), **F. Pibernika** o delovanju slovenskih literatov med leti 1941–45, ki so kljub vojni in nacističnemu pritisku v tem mestu našli zatočišče in možnosti za skromno ustvarjanje, **L. Detele** — več desetletij ustvarjajočega v tem mestu — o slovenski književnosti na Dunaju po letu 1945, ki ga je doživeto dopolnilo razmišljanje in poezija njegove žene **M. Merlak-Detela**. Pibernikov referat je z osebnimi dožitvji Dunaja med vojno dopolnil **F. Filipič**.

V zadnjem sklopu sta o glasbenem življenju spregovorila **B. Loparnik** in **T. Svete**. Prvi je razmišljal o vezeh in medsebojnih vplivih z mislijo, da so se redki ustvarjalci, ki so se izsolali na Dunaju, po končanem izobraževanju vrnili v domovino, mnogi izvajalci pa so našli nov dom v tem mestu. Slovensko glasbeno ustvarjanje pa ni našlo večjega odziva v tem glasbeno zelo dovzetnem mestu. Tomaž Svete, predstavnik mlade generacije Slovencev na Dunaju, je v svojem razmišljanju opozoril na ozkost našega prostora pri ustvarjalnem delu v primerjavi z možnostmi in posluhom velikega sveta. Del njegovega umetniškega ustvarjanja — *Slovenski requiem* — smo poslušali tudi ne tako številni poslušalci tega simpozija. Nedvomno bi moral vzbuditi večjo pozornost ljubljanske in tudi dunajske javnosti.

Simpozij **Dunaj in Slovenci** je bil prvi te vrste in je zato imel nekaj vrzeli v neenakomerni zastopanosti posameznih strok, ki jim je to vprašanje del raziskovalnega interesa. Po besedah D. Mihelič jim bodo naslednji simpoziji dali možnost večje zastopanosti. Večdisciplinarni značaj prvega srečanja je poslušalcem omogočil, da so spoznali nova dognanja in poglede na to mesto z raznih vidikov. Osební vtis po poslušanju vseh prispevkov je, da so le redki povedali kaj novega, še neznanega. Hitrost priprave simpozija od ideje do realizacije je vplivala na pristope referentov, ki so v glavnem posegli po svojem minulem delu. Resnici na ljubo pa moram poudariti, da smo poslušalci le dobili celovitejšo sliko o Dunaju in Slovencih, povezanih z njim. Zanimiv bi bil tudi pogled Dunaja na Slovence skozi oči avstrijskih strokovnjakov (Neslovencev) na obravnavano vprašanje. Soočanje obeh bi nam dalo dopolnjeno sliko o Dunaju, za katerega smo že na tem simpoziju slišali, da je imel dvojni značaj, kot mesto, ki je »dajalo« (o tem je bilo več besed), in mesto, ki je »jemalo« (o tem ni bilo veliko povedanega). Za to pa bodo še priložnosti na naslednjih srečanjih. Predsednik Slovenske izseljenske matice je obljubil objavo referatov in v želji, da povedano o tem mestu ne bi bilo dostopno samo slovenskega jezika večšemu bralcu, predlagam, da izide dvojezični zbornik, kajti ravno nemški Dunajčani bi izvedeli ogromno novih stvari o Slovencih in o njihovem soustvarjanju podobe tega mesta ob lepi modri Donavi. To pa bi bil tudi s slovenske strani nov korak v Evropo pri širjenju vedenja o majhnem, toda nekoč in danes s tem mestom tesno povezanem, narodu.

Marjan Drnovšek

ARHIVSKA PRAKSA IN ZGODOVINSKA RAZISKAVA

Dunaj, 16.–18. oktobra 1991

To je bil naslov in osrednja tema delovnega zborovanja srednjeevropskih univerzitetnih in visokošolskih arhivov, na katerega je bila povabljena tudi Arhivsko muzejska služba Univerze v Ljubljani. Organizator zborovanja je bil Arhiv dunajske univerze; prireditelj pa je podprlo Zvezno ministrstvo za znanost in raziskave v Avstriji. Zborovanje je potekalo v najstarejšem univerzitetnem posloplju »Alte Universität«, v katerem se danes nahaja Arhiv in muzej dunajske univerze ter stalna razstava. Zborovali smo v veliki dvorani, okrašeni s srednjeveškimi freskami, kjer so nekoč podeljevali prve doktorate znanosti.

Zborovanje je otvoril vodja Arhiva in muzeja dunajske univerze dr. Kurt Mühlberger in pozdravil vse prisotne predstavnike univerzitetnih arhivov in muzejev. Zborovanje oziroma vse prisotne je pozdravil rektor dunajske univerze in izrazil zadovoljstvo glede udeležbe predstavnikov evropskih univerz ter zaželel zborovanju čim več uspehov. Udeležence zborovanja je pozdravil tudi direktor (pri nas glavni tajnik) dunajske univerze. Prvi dan so nastopili referenti iz Gradca, iz Prage,